

Историјски пројекат Сребреница: Нацрт Извјештаја о Сребреници какав би требало бити

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
РЕПУБЛИКА СРПСКА
ВЛАДА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
КОМИСИЈА ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ ДОГАЂАЈА
У И ОКО СРЕБРЕНИЦЕ ОД 10. ДО 19. ЈУЛА 1995.

ДОГАЂАЈИ У И ОКО СРЕБРЕНИЦЕ ОД 10. ДО 19. ЈУЛА 1995.

УВОД

Као привремено радно тијело Владе Републике Српске (Влада РС) Комисија за истраживање догађаја у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995 (у даљем тексту: Комисија) образована је одлуком Владе РС на њеној 52. сједници, од 15.12.2003 (у даљем тексту: Одлука). У параграфу II. те Одлуке одређене су надлежности Комисије. Комисија, у складу са тим, предузима „све истражне и друге радње у циљу утврђивања пуне истине о догађајима у и око Сребренице у времену од 10. до 19. јула 1995, а ради остваривања трајног мира и изградње повјерења у Босни и Херцеговини.“ У Одлуци је разним државним тијелима Републике Српске наложено да „у потпуности подрже рад Комисије“. Према Одлуци, мандат Комисије траје шест мјесеци од дана конституисања. Комисија је задужена да Влади РС подноси мјесечне извјештаје о раду, а „најкасније три дана прије престанка са радом“ да достави Завршни извјештај о раду и утврђеним чињеницама.

На 54. сједници, од 25.12.2003, Влада РС именовала је чланове Комисије: Марко Арсовић, предсједник, Милан Богданић, Милорад Ивошевић, Ђорђе Стојаковић, Гојко Вукотић, Гордон Бејкон и Смаил Чекић, чланови. Бејкона (у својству представника Међународне заједнице) и Чекића (у својству представника заједнице преживелих) поставио је тадашњи Високи представник за БиХ, Џереми Ешдаун. Уред Високог представника (ОHR) и Међународни кривични суд у Хагу (ICTY) добили су статус посматрача и надзиравали су рад Комисије. Стојаковић и Чекић су именовани за подпредсједнике Комисије. Двадесетог априла 2004. из рада Комисије повукао се дотадашњи предсједник, Марко Арсовић. На мјесто предсједника, Влада РС именовала је Милана Богданића, дотадашњег члана Комисије. На упражњено мјесто члана Комисије, Влада РС именовала је 17. маја Жељка Вујадиновића.

Разлог за формирање Комисије.

Доношење одлуке о формирању Комисије било је мотивисано обавезом Републике Српске да одговори на Одлуку Дома за људска права БиХ од 03.03.2003, посебно дефинисаном у одјељку IX (Закључци), параграф 220, тачке 1 – 8, посебно 7 и 8. Одлука Дома односи се на 49 пријава које су поднијели најближи рођаци лица која су се водила као нестала у догађајима у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995. и о чијој судбини није било поузданих података. Пријаве су поднесене против Републике Српске и представљају „дио групе од око 1.800 сличних пријава које су тренутно у поступку пред Домом – све оне се односе на догађаје у Сребреници“ (параграф 1). Дом је издао упутство Републици Српској да „по хитном поступку“ објави све информације које посједује, „а које се односе на судбину и мјеста гдје се налазе нестали...“, и да открије „све информације...које се односе на локације појединачних, масовних, примарних и секундарних гробница жртава догађаја у Сребреници које нису раније објелодањене“ и да, поред осталог, „спроведу потпуну, сврсисходну, темељну и детаљну истрагу о догађајима који су довели до утврђених кршења људских права, како би...чланови породица и јавност сазнали за улогу РС у масакру у Сребреници јула 1995, за њене касније покушаје да прикрије ове чињенице, те за судбину и мјесто гдје се налазе лица нестала у Сребреници у јулу 1995“ (параграфи 211, 212, 214, 220, тачке 1 – 8). Као додатни вид притиска, тадашњи Високи представник у БиХ, Џереми Ешдаун, у писму упућеном предсједнику РС Драгану Чавићу и премијеру РС Драгану Микеревићу 25.12.2003. нагласио је „важност рада Комисије,“ подржао ставове Дома за људска права и истакао чињеницу да се Комисија мора снабдијети „довољним средствима, потпуним приступом свим релевантним документима“ и свједоцима. Дом за људска права и ОНР оцијенили су као незадовољавајуће раније извјештаје Владе РС у односу на Одлуку Дома од 03.03.2003.

Већ на самом почетку рада Комисије неколико ствари је било јасно. Прво, од пружања одговора на конкретна питања везано за судбину несталих лица која су била предмет разматрања Дома за људска права, што је било непосредан повод за формирање Комисије, задатак Комисије ескалирао је тако што је био проширен на додата и веома сложена правна, политичка и историјска питања. Та питања односила су се на позадину догађаја, али Комисија ни по својим капацитетима, ни по временском периоду који јој био одобрен за рад, није била опремљена да их адекватно проучи. Друго, у формулацији задатка, са неутралног очекивања да се улагањем најбољих напора Комисије ријешити једно хуманитарно питање тиме што би се прикупила сазнања о несталим особама Дом за људска права БиХ је прешао на оптужујуће инсинуације („улога РС у масакру у Сребреници,“ „покушаји да се прикрију ове чињенице“, итд.) које су на претећи начин прејудиицирале исход истраге која тада још није ни започела. Најзад, треће, стварању застрашујуће атмосфере, која није поговодила

неометаном и аутономном раду Комисије, допринео је својим интервенцијама и тадашњи Високи представник Цереми Ешдаун. Ово се посебно односи на његов лични притисак, који је 25.04.2004 извршио на чланове Комисије којима је наредио да се окупе у његовој канцеларији у Сарајеву, и када је од њих захтијевао брзо окончање истраге¹ уз нескривене назнаке о томе какве би закључке коначни Извештај требало да садржи да би га задовољило.

План рада Комисије.

Најважнија питања о којима је Комисија требало да прикупи одговарајућу чињеничну грађу јесу: испитати наведене злочине, коликог су обима, ко их је наредио и извршио. Између осталог, потребне информације требало је прикупити о разним питањима везаним за наведене догађаје: заузимање Сребренице, покушај евакуације становништва, хуманитарна криза, стање у Поточарима, ситуација у мјешовитој колони, откривање судбине и мјеста несталих лица, откривање информација о новим локацијама појединачних и масовних гробница, идентификација жртва, као и други догађаји од значаја за рад Комисије.

Један од приоритета рада Комисије било је израда што је могуће тачнијег списка лица несталих током догађаја у Сребреници од 10. до 19. јула 1995, са акцентом на утврђивање судбине лица наведених у Одлуци Дома за људска права од 03.03.2003.

Овакав приступ битно је утицао на првобитни концепт рада Комисије. Замишљен је обухватан научни поступак, детаљнији приказ генезе догађаја за наведени период (10—19. јул 1995), при чему би се примјењивала строжа методологија утврђивања чињеница и извођења доказа.

Противурјечности су биле јасне од самог почетка рада Комисије. Без обзира на чињеницу да је повод за конституисање Комисије била потреба да се у оквирима практичних могућности расвјетли судбина неколико десетина лица која су нестала током ратног сукоба у БиХ, за шта би временски рок који јој је био одређен евентуално могао да буде довољан, Комисија је ускоро затим од стране Дома и ОНР била додатно оптерећена решавањем низа других питања правне и историјске природе која су очигледно представљала политичке приоритете са становишта установа које су решавање тих питања Комисији наложиле. То је било упркос чињеници да Комисија није имала карактер судског органа нити изричити мандат да се бави правним питањима, зато што је то – како Комисија у свом Извјештају од јуна 2004. године правилно примећује – задатак и право искључиво надлежних судова.² Позивајући се на ограничено вријеме и на потребу рационализације поступка, Комисија је тада одлучила да се уздржи од независног истраживања контекста и чињеничне позадине, иако је то једна од кључних компонената наложеног проширеног задатка. Она је зато

¹ „Догађаји у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995“, с. 5

² „Догађаји у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995“, с. 5

донијела одлуку да историјски контекст и чињенично стање преузме онако како су садржани у пресуди у предмету „Тужилац против Радислава Крстића,“ којом је оптужено лице у другостепеном поступку осуђено од стране Хашког трибунала (ICTY) на дугогодишњу временску казну за „помагање и подржавање геноцида“ наводно почињеног у Сребреници у предметном периоду.

С обзиром на контроверзну природу ове судске пресуде, некритичко преузимање контекстуалних и чињеничних елемената из ње доводи у питање веродостојност и утемељеност свих дијелова коначног Извјештаја Комисије, а посебно оног дијела који је био поднет и од стране тадашње Владе Републике Српске усвојен у јуну 2004. године. Али, поред оправданих сумњи у односу на валидност те пресуде које су постојале још и тада, у вријеме када је Комисија у настојању да задовољи критеријуме које је поставио тадашњи Високи представник Ешдаун користила ту пресуду као главни основ за свој приказ сребреничких догађаја, од тада се појавило низ нових података, увида и компетентних анализа који тај извор чине још непоузданијим за доношење правно и историјски валидних закључака.

У једном од својих закључака³ Комисија спремно прихвата да „комплексна научна валоризација предметних догађаја, посебно историјско-правна, остаје императив.“ Међутим, из многих објективних и субјективних разлога, та врста научне валоризације, на чију неопходност Комисија правилно указује, у њеном Извештају видљиво је изостала. Умјесто тога, у важном дијелу који се односи на позадину догађаја, Комисија је своје констатације базирала на грађи која је превасходно политичког, а делимично чак и пропагандног карактера. Та околност Извештај лишавала озбиљности и тежине на коју би он можда могао да рачуна да је Комисија испоштовала сопствени научни критеријум у његовом писању.

Из свих тих разлога, и услјед појављивања нових чињеница и увида до којих би 2004. године Комисија тешко дошла чак да током свога рада није била ометана притисцима и негативном атмосфером, поставља се императив радикалне ревалоризације њеног Извештаја од јуна 2004. године, зато што је данас он још мање одржив него што је то био у времену када је настао.

Тематска структура истраживања.

Ако се пође од нормативног начела које истиче сама Комисија, да је њен Извештај замишљен као «обухватан научни поступак» и као «приказ генезе догађаја»⁴, долази се до неколико незаобилазних тематских целина које морају бити уграђене у извештај овакве врсте да би он дјеловао утемељено и убједљиво.

³ „Догађаји у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995“, с. 7

⁴ Мада се, без очигледног оправдања, временски оквир тих догађаја сужава на период од 10. до 19. јула 1995. године, види: „Догађаји у и око Сребренице од 10. до 19. јула 1995“, с. 4

Те целине су: последице оружаних напада из опкољеног подручја под контролом Армије БиХ на околне српске насеобине и њихово становништво од почетка сукоба 1992. године до јула 1995; успостављање демилитаризоване зоне Сребреница под заштитом УН у априлу 1993. и неспровођење обавезе о демилитаризацији; околности напада ВРС на сребреничку енклаву у јулу 1995, циљеви и домет те војне акције; у оквиру те акције, узроци људских губитака на бошњачкој страни; најзад, најбоља могућа процена обима тих губитака који би се могли довести директно у везу са нападом ВРС на енклаву.

Без обраде бар ових тема немогуће је саставити кредибилан извјештај о Сребреници који би био базиран на нечему што је налик на «обухватан» приступ, да не говоримо о «приказу генезе догађаја». Зато Извјештај Комисије од 2004. године није обухватан него једностран; «генеза» коју он нуди не односи се на континуитет догађаја који су кулминирали људским губицима у јулу 1995. године, него на само један мали и деконтекстуализовани исјечак из те сложене матрице. Зато је императивно да онај део текста Извјештаја Комисије који је тадашња Влада Републике Српске усвојила у јуну 2004. године а који не поштује прихватљиве принципе научног истраживања и који није у складу са провјерљивим чињеницама буде суспендован и замењен новим текстом који контекстуалну и чињеничну позадину релевантних догађаја третира на научно прихватљив начин.

Систематски напади на српска села и њихове последице.

Током 1992. и у првом дијелу 1993. године, српске насеобине на подручју Сребренице биле су мета широких и систематских напада наоружаних бошњачких формација из Сребренице. Наводни разлог за те нападе била је потреба муслиманског становништва у Сребреници да се обскрби основним животним потребитинама, што српска блокада није омогућавала. Међутим, начин како су ти напади били извођени, и њихове разорне последице по околно небошњачко становништво, не подржава тезу да су они били планирани искључиво из нужде. Поред пљачке добара, ти напади били су обележени масовним убијањем и протјеривањем затеченог цивилног становништва и разарањем његових станбених, привредних и инфраструктурних објеката. Драматична ситуација на терену око Сребренице током прве године рата, 1992-1993, овако је описана у Извјештају Холандског института за ратна истраживања (NIOD):

“Остатак 1992. године Срби у овом региону провели су у дефанзиви. Муслимански борци из Сребренице напали су укупно 79 српских мјеста на подручјима Сребренице и Братунца. Понашали су се по устаљеном образцу. Прво су Срби били истјерани из етнички мешаних насеобина. Онда су били нападнути српски засеоци окружени муслиманским насеобинама и на крају су преостала српска насеља била прегажена. Становништво је побијено, њихови домови похарани, спаљени или дигнути у ваздух. Постојала је тежња да се напади изводе на српске националне празнике (као што су Ђурђевдан, Видовдан, Петровдан и Божић), вероватно зато што се тада очекивало најмање отпора. Али то је истовремено доприносило растућем огорчењу међу Србима. Многи ови напади по својој природи били су

крвави. На пример, жртвама су били пререзани гркљани, били су нападнути вилама или запаљени. Процјењује се да је између 1,000 и 1,200 Срба побијено или умрло у овим нападима, док је њих око 3,000 било рањено. На крају је од првобитних 9,390 становника Срба на подручју Сребренице остало само њих 860, и то углавном у четири села Скелани, Црвица, Петрица и Лијешће. Српски покушаји да бране друга села нису били успјешни. Срби са подручја Братунца углавном су били потиснути у сам град Братунац. Суочени са константним недостатком војника, власти Републике Српске (Српске републике) показивале су јако мало заинтересованости да подручје бране.”⁵

Мада је командант оружаних бошњачких снага које су вршиле ове нападе, Насер Орић, из формалноправних разлога у жалбеном поступку пред ИСТУ био ослобођен кривичне одговорности за те злочине, у истој пресуди⁶ веће констатује низ ратних злочина и злочина против хуманости које су починиле бошњачке војне и цивилне власти из Сребренице, а који су нанијели тешку људску и материјалну штету околном небошњачком становништву.

Општа разматрања већа на ову тему налазе се у слиједећим параграфима првостепене пресуде: пар. 357 [Услови у сребреничким затворима]; пар. 358-365 [Полицијска станица у Сребреници]; пар. 366-376 [Зграда иза зграде Општине]; и пар. 377 [Сребреничка болница].

У вези са злочинима почињеним против специфичних лица, у пресуди Насеру Орићу наведена су слиједећа утврђена убиства: пар. 378-384 [Драгутин Кукић]; пар. 385-390 [Јаков Докић]; пар. 391-395 [Драган Илић]; пар. 396-400 [Милисав Миловановић]; пар. 401-405 [Костадин Поповић]; и пар. 406-411 [Бранко Секалић].

Окрутно понашање према лицима небошњачке националности у полицијској станици у Сребреници у периоду септембар-октобар 1992. године било је утврђено у слиједећим случајевима: пар. 412-419 [Недељко Родић]; пар. 420-425 [Славољув Жикић]; пар. 426-430 [Зоран Бранковић]; пар. 431-435 [Невенко Бубањ]; и пар. 436-440 [Веселин Шарац].

Окрутно понашање према лицима небошњачке националности у полицијској станици у Сребреници и згради иза ње, у периоду децембар 1992 - март 1993, пресудом ИСТУ у предмету Насера Орића утврђено је у слиједећим случајевима: пар. 441-450 [Илија Ивановић]; пар. 451-456 [Ратко Николић]; пар. 457-463 [Радо Пејић]; пар. 464-469 [Станко Митровић]; и пар. 470-474 [Миле Трифуновић].

У истој пресуди, веће је донијело закључак да су бошњачке оружане снаге криве за безобзирно разарање градова и села које није оправдано војном нуждом у односу на слиједеће локације: пар. 590 [Општи дио]; Ратковићи, Горњи Ратковићи и Дучићи, пар. 596-608 [напад извршен 21 јуна 1992.]; Брадевина, пар. 609-619 [напад извршен 27 јуна 1992.]; Жежестица, пар. 622-633 [напад извршен 8 августа 1992]; Факовићи и Дивовићи, пар. 636-645 [напад извршен 5 октобра 1992]; Бјеловац и

⁵ Извештај NIOD-а, I део: Југословенски проблем и улога Запада 1991.-1994.; Поглавље 10: Сребреница под опсадом.

⁶ Тужилаштво против Насера Орића, IT-03-68-T (30 јуни 2006.).

Сикирић, пар. 648-658 [напад извршен 14-19 децембра 1992]; и Кравица, Шиљковићи, Жежестица, пар. 661-676 [напад извршен 7 и 8 јануара 1993].

Општа сагласност између приказа Холандског института за ратна истраживања [NIOD] и Међународног кривичног суда за бившу Југославију [ICTY] о широким размерама почињених злочина против небошњачког становништва у рејону Сребренице очигледна је чак и када се узме у обзир селективна и врло ограничена природа злочина којима је Тужилаштво ICTY теретило Насера Орића.

Свирепост тих злочина и потенцијал за стварање осветничког расположења у редовима жртава приметио је генерал Филип Моријон, командант снага Унпрофора у том периоду:

«Насер Орић је био господар рата који је у свом крају над становништвом завео владавину терора⁷...Нисам био изненађен када су ме Срби одвели у једно село да ми покажу евакуацију тијела становника који су били бачени у једну рупу, то је било једно село у близини Братунца. То ми је омогућило да схватим у коликој мјери је то паклено стање крви и освете...било увод у ситуацију гдје сам ја лично страховао да би се могло догодити најгоре у случају да босанским Србима пође за руком да уђу у енклаву и у Сребреницу.»⁸

Моријон наставља свој исказ о запаљивим емоцијама које су безобзирни напади из енклаве изазвали на супротној страни: «Плашио сам се да су Срби, локални Срби...жудјели да се освете за све што су приписивали Насеру Орићу...они су се налазили у том пакленом циклусу освете. Било је ту нешто више од освете што их је покретало. Не само мушкарце. То је прожимало и жене, и цјелокупно становништво...Била је то чиста мржња...која никада не може да буде гора него када је усмјерена према сусједима и браћи.»⁹

На питање судије Робинсона, да ли сматра да је масакр муслиманских заробљеника у јулу 1995. услиједио као непосредна реакција за све оно што је током претходних година Насер Орић са својим слиједбеницима из енклаве чинио Србима, Моријон је одговорио:

«Да, убијећен сам у то. То не умањује одговорност појединаца који су извршили тај злочин, али ја у то јесам убијећен.»¹⁰

Слиједи дјелимичан списак нападнутих српских села око Сребренице са датумима напада:¹¹

Прилог 1: Нападнута српска села сребреничког краја

Нападнуто село или засеок:	Датум напада:
----------------------------	---------------

⁷ Сведочење генерала Моријона пред ICTY у предмету Тужилац против Милошевића, с. 31.966.

⁸ Исто, с. 31.966.

⁹ Исто, с. 31.975.

¹⁰ Исто, с. 31.975.

¹¹ Извор: др Љубиша Симић, „Страдање српске Сребренице“ (Београд, 2010.), с. 175-179.

ЧУМАВИЋИ/ ČUMAVIĆI	мај 1992
БЉЕЧЕВА/ BLJEČEVA	6-5-1992
ГНИОНА/ GNIONA	6-5-1992
СТУДЕНАЦ/ STUDENAC	мај 1992
ВИОГОР/ VIOGOR	15-5-1992
ОСРЕДАК/ OSREDAK	15-5-1992
САРАЧИ/ SARAČI	мај 1992
КОВАЧИЦЕ/ KOVAČICE	мај 1992
ЈЕРЕМИЋИ/ ЈЕРЕМИЋИ	мај 1992
ПЕТРОВИЋИ/ PETROVIĆI	мај 1992
ОРАХОВИЦА/ ORAHOVICA	15-5-1992
БОРОВАЦ/ BOROVAČ	мај 1992
БОЈНА/ BOJNA	мај 1992
РАЈНЕ/ RAJNE	мај 1992
ВИТЛОВАЦ/ VITLOVAČ	мај 1992
СОЛОЂУША/ SOLOĐUŠA	мај 1992
ЧИЧЕВАЦ/ ČIČEVAČ	20-5-1992
ГОСТИЉ/ GOSTILJ	24-5-1992
КИПРОВО/ KIPROVO	15-5-1992
ПРИБОЈЕВИЋИ/ PRIBOJEVIĆI	25-5-1992
ЈАСЕНОВА/ JASENOVA	мај 1992
БУКОВА ГЛАВА/ BUKOVA GLAVA	мај 1992
ПРИБИЋЕВАЦ/ PRIBIČEVAČ	мај 1992
ВУКОСАВЉЕВИЋ/ VUKOSAVLJEVIĆ	мај 1992
МАЛА ТУРИЈА/ MALA TURIJA	мај 1992
ТУРИЈА/ TURIJA	мај 1992
ГАЈИЋ/ GAJIĆ	мај 1992
БРЕЖАНИ/ BREŽANI	30-6-1992
ПРИМАЛАЦ/ PRIMALAČ	мај 1992
КНЕЗОВИ/ KNEZOVI	мај 1992
ЛУБНИЦА/ LUBNICA	мај 1992

МАРКОВИЋИ/ MARKOVIĆI	мај 1992
РАДОШЕВИЋИ/ RADOŠEVIĆI	20-5-1992
КАРНО/ KARNO	20-5-1992
МЕЂЕ/ MEĐE	15-5-1992
РАДАЧЕВИЋИ/ RADAČEVIĆI	20-5-1992
МЕДЕ/ MEDE	мај 1992
ЦРНИ ВРХ/ CRNI VRH	20-5-1992
ПОСТОЉЕ/ POSTOLJE	23-5-1992
ПОДРТО/ PODRTO	23-5-1992
ГРУБАНОВИЋИ/ GRUBANOVIĆI	10-5-1992
ДОЛОВИ/ DOLOVI	15-5-1992
ОПАРЦИ/ OPARCI	1-6-1992
ДАРОШНИЦА/ DAROŠNICA	6-6-1992
РАДОНИЋИ/ RADONIĆI	8-6-1992
ПЕТРОВИЋИ/ PETROVIĆI	8-6-1992
ЦРКВИНЕ/ CRKVINE	јуни 1992
РАЧИЋИ/ RAČIĆI	27-6-1992
ДУЧИЋИ/ DUČIĆI	21-6-1992
ДВОРИШТА/ DVORIŠTA	21-6-1992
РАТКОВИЋИ/ RATKOVIĆI	21-6-1992
МАГУДОВИЋИ/ MAGUDOVIĆI	27-6-1992
БРАЂЕВИНА/ BRAĐEVINA	27-6-1992
РУЉЕВИЋИ/ RULJEVIĆI	27-6-1992
ВРАНЕШЕВИЋИ/ VRANEŠEVIĆI	27-6-1992
КАЛУДРА/ KALUDRA	21-6-1992
ПОЛИМЦИ/ POLIMCI	21-6-1992
ЈАСИКОВАЧА/ JASIKOVAČA	27-6-1992
ЛИПЕНОВИЋИ/ LIPENOVIĆI	27-6-1992
ДОЛОВИ/ DOLOVI	27-6-1992
ГОРЊИ МРАТИНЦИ/ GORNJI MRATINCI	27-6-1992
ДОЊИ МРАТИНЦИ/ DONJI	27-6-1992

MRATINCI	
КРЊИЋИ/ KRNJIĆI	5-7-1992
ЗЕЧИЋИ/ ZEČIĆI	5-7-1992
ЗАЛАЗЈЕ/ ZALAZJE	12-7-1992
АЖЛИЦА/ AŽLICA	12-7-1992
ШПАТ/ ŠPAT	12-7-1992
ЗАГОНИ/ ZAGONI	12-7-1992
МАГАШИЋИ/ MAGAŠIĆI	20-7-1992
ХРАНЧА/ HRANČA	25-7-1992
ОБАРАК/ OBARAK	25-7-1992
ГРУЈЧИЋИ/ GRUJČIĆI	25-7-1992
ЗАВИГАНИ/ ZAVIGANI	25-7-1992
МЛЕЧВА/ MLEČVA	25-7-1992
СЕОНА/ SEONA	25-7-1992
ПРИБОЈЕВИЋИ/ PRIBOJEVIĆI	5-8-1992
БЛАЖИЈЕВИЋИ/ BLAŽIJEVIĆI	5-8-1992
МОШИЋИ/ MOŠIĆI	5-8-1992
КЛЕКОВИЋИ/ KLEKOVIĆI	5-8-1992
БОЖИЋИ/ BOŽIĆI	5-8-1992
Г. КОСТОЛОМЦИ/ G. KOSTOLOMCI	5-8-1992
КОЛАРИ/ KOLARI	5-8-1992
КРСТАЧА/ KRSTAČA	16-9-1992
СТУБЛОВИ/ STUBLOVI	16-9-1992
ЂУРИЋИ/ ĐURIĆI	16-9-1992
ТОПЛИЦЕ/ TOPLICE	14-8-1992
ЛАШЧИЋИ/ LAŠČIĆI	18-8-1992
ЈАГОДЊА/ JAGODNJA	август 1992
ТУК/ TUK	5-10-1992
Г. РИЈЕКА/ G. RIJEKA	5-10-1992
ЈАРЧЕНОВИЋИ/ JARČENOVIĆI	5-10-1992

ПОДСЕЛО/ PODSELO	5-10-1992
ФАКОВИЋИ/ FAKOVIĆI	5-10-1992
Г. ФАКОВИЋИ/ G.FAKOVIĆI	5-10-1992
ДИВОВИЋИ/ DIVOVIĆI	5-10-1992
РАДИЈЕВИЋИ/ RADIJEVIĆI	5-10-1992
БОЉЕВИЋИ/ BOLJEVIĆI	5-10-1992
КУТИЈАШИ/ KUTIJAŠI	5-10-1992
ТОПЛ. ОПАРЦИ/ TOPL. OPARCI	јуни 1992
ТЕГАРЕ/ TEGARE	26-8-1992
ОРЛИЦА/ ORLICA	26-8-1992
ГАЈ/ GAJ	8-12-1992
ЖИВКОВИЋИ/ ŽIVKOVIĆI	8-12-1992
ЗГУЊА/ ZGUNJA	10-12-1992
СИКИРИЋИ/ SIKIRIĆI	14-12-1992
С. ЛОЗНИЦА/ S. LOZNICA	14-12-1992
КУЊАРАЦ/ KUNJARAC	14-12-1992
БЈЕЛОВАЦ/ BJELOVAC	14-12-1992
НЕШКОВИЋИ/ NEŠKOVIĆI	16-2-1992
КОШТАНОВИЦЕ/ KOŠTANOVICE	16-12-1992
САСЕ/ SASE	16-12-1992
ДОЊЕ САСЕ/ DONJE SASE	16-12-1992
ЈЕЖЕШТИЦА/ JEŽEŠTICA	7-1-1993
ЛАЗАРИЋИ/ LAZARIĆI	7-1-1993
ШИЉКОВИЋИ/ ŠILJKOVIĆI	7-1-1993
МАРИЋИ/ MARIĆI	7-1-1993
КРАВИЦА/ KRAVICA	7-1-1993
ДОЛИЈАНИ/ DOLIJANI	7-1-1993
Д. БАЋИЋИ/ D. BAĆIĆI	7-1-1993
Г. БАЋИЋИ/ G. BAĆIĆI	7-1-1993
Д. БРАНА/ D. BRANA	7-1-1993
Г. БРАНА/ G.BRANA	7-1-1993

БАЊЕВИЋИ/ BANJEVIĆI	7-1-1993
БЕГИЋИ/ BEGIĆI	7-1-1993
ОЋЕНОВИЋИ/ OĆENOVICI	7-1-1993
АНЂИЋИ/ ANĐIĆI	7-1-1993
ЧОЛАКОВИЋИ/ ČOLAKOVIĆI	7-1-1993
ПОПОВИЋИ/ POPOVIĆI	7-1-1993
ОПРАВДИЋИ/ OPRAVDIĆI	7-1-1993
МАНДИЋИ/ MANDIĆI	7-1-1993
РАДЕЉЕВАЦ/ RADELJEVAC	7-1-1993
БРАДИЋИ/ BRADIĆI	2-1-1993
ЈАКЕТИЋИ/ JAKETIĆI	6-1-1993
ДРМНИК/ DRMNIK	16-1-1993
КУШИЋИ/ KUŠIĆI	16-1-1993
ДВИЗОВИЋИ/ DVIZOVIĆI	16-1-1993
САВИЋИ/ SAVIĆI	16-1-1993
ПОПОВИЋИ/ POPOVIĆI	16-1-1993
МАЛТА/ MALTA	16-1-1993
РОСУЉЕ/ ROSULJE	16-1-1993
ЋОСИЋИ/ ĆOSIĆI	16-1-1993
ВИСОЧНИК/ VISOČNIK	16-1-1993
ПАВКОВИЋИ/ PAVKOVIĆI	16-1-1993
СТАЈЧИЋИ/ STAJČIĆI	16-1-1993
ПРИБИДОЛИ/ PRIBIDOLI	16-1-1993
АРАПОВИЋИ/ ARAPOVIĆI	16-1-1993

Као посљедица ових напада и сталног увећавања територије под контролом Армије БиХ у дубокој позадини српских снага, што је истовремено стварало хуманитарну кризу великих размјера и представљало недвосмислену војну претњу, Војска Републике Српске у пролеће 1993. године предузела је успјешан противнапад који је у априлу те године пријетио да нанесе потпуни војни крах бошњачким војним формацијама под командом Насера Орића у сребреничкој енклави. Тек тада, са објашњењем да примјећују потенцијалну хуманитарну катастрофу, међународне установе су се активно заинтересовале за дешавања у овој

зони. Уједињене Нације су тада предузеле политичке кораке да се офанзива ВРС заустави, што се практично сводило на операцију спасавања противничке војске.¹² Све до тада, међународна заједница није предузимала никакве мјере да ублажи или отклони хуманитарну катастрофу којој је од маја 1992. године било изложено немуслиманско становништво сребреничког краја.

Неспроведена демилитаризација заштићене зоне.

Српска страна је пристала да своје напредовање обустави и да испоштује заштићени статус сребреничке зоне под надзором Уједињених Нација под условом да се та зона демилитаризује. У том смислу, била су потписана два споразума у којима су УН учествовале као посматрач или уговорна страна. Први је био постигнут 17. априла 1993.¹³ и односио се само на Сребреницу, док се други, потписан 8. маја 1993,¹⁴ односио поред Сребренице и на оближњу енклаву Жепу. Суштина оба споразума била је узајамно обустављање непријатељстава под надзором снага УН за одржавање мира, које ће бити размештене у обе енклаве с тим што ће за узврат за обуставу напада ВРС бошњачка страна пристати да у потпуности демилитаризује енклаву и све своје оружје и опрему преда контингенту УН.¹⁵

У Извјештају генералног секретара УН о догађајима у Сребреници (1998),¹⁶ износи се да је командант главног штаба Армије БиХ, Сефер Халиловић, Бошњацима у Сребреници издао наређење да се употребљиво оружје или муниција не предају УН и да је од 300 комада предатог оружја највећи број заправо био неупотребљив. Даље, без обзира на изричите одредбе Споразума о демилитаризацији којима су УН задужене за спровођење процеса демилитаризације,¹⁷ изгледа да у највишим круговима те организације није постојала озбиљна намјера да се та обавеза испуни. У истом извјештају генералног секретара стоји да је Секретаријат УН обавијестио команданта међународних снага на терену Сребренице да „демилитаризација Сребренице не треба да се спроводи претерано ревносно и да то искључује, на примјер, претрагу за оружјем од врата до врата.“¹⁸

На овакав начин, Уједињене Нације, међународна установа која је имала обавезу да спроведе споразум о прекиду активних непријатељстава у сребреничком крају – укључујући и кључну тачку демилитаризације бошњачке стране – пропустила је да то учини. То је бошњачкој страни оставило сва потребна материјална средства за даље вођење рата на том

¹² Ово јасно произилази из Извештаја о Сребреници генералног секретара УН 1998. године, пар. 115.

¹³ Архивска ознака ICTY: 00451978.

¹⁴ Архивска ознака ICTY: 00263474.

¹⁵ Споразум о демилитаризацији, 8. мај 1993, пар. 5. Архивска ознака ICTY: 00263474.

¹⁶ Пар. 61.

¹⁷ Споразум о демилитаризацији, 8. мај 1993, пар. 5. Архивска ознака ICTY: 00263474.

¹⁸ Пар. 62.

простору и за оружано провоцирање српске стране непрекидним разорним нападима на српске насеобине и њихове мирне житеље.

У Дебрифингу холандског батаљона, који је почетком 1994. године у име УН преузео надзор над сребреничком заштићеном зоном, јасно се констатује да су међународне снаге правилно схватале суштину своје мисије у Сребреници, без обзира на то да у пракси нису поступале у складу са тим концептом:

„Најважнија тачка овог споразума била је демилитаризација енклава Сребренице и Жепе. Циљ је био или да се све војне или паравојне формације повуку из демилитаризоване зоне, или да предају све своје оружје, муницију, mine и експлозив Унпрофору.“¹⁹

О успјеху те „демилитаризације“ најелоквентније свједочи извјештај од 5. јула 1995, дакле уочи самог почетка операције ВРС, о попуњености 28. дивизије Армије БиХ, која је постојала у заштићеној зони и несметано оперисала из ње. У том документу, бројно стање те – по свим важећим правилима илегалне формације – наводи се као 5,037.²⁰

Неспровођење демилитаризације заштићене енклаве Сребреница иде у саму срж питања одговорности за накнадне догађаје који су везани за ово подручје. Релевантне одредбе Женевске конвенције од 12 августа 1949. године, Додатни протокол бр. 1 (1977), пар. 3, јасно дефинишу какве морају бити карактеристике демилитаризоване зоне да би имала право на заштиту:

„(а) сва борбена лица, као и покретно наоружање и војна опрема, морају се уклонити;
(б) непокретна војна постројења или установе неће бити коришћени у сврху вођења непријатељстава;
(в) ни власти ни становништво неће предузимати никакве дјелатности непријатељске природе.“²¹

Према одредбама важећег међународног права, нарушавања ових норми води недвосмисленим последицама:

„Ако једна од зараћених страна материјално прекрши одредбе параграфа 3. или 6, друга страна је ослобођена својих обавеза према споразуму којим се пружа статус демилитаризоване зоне. У том случају, зона губи свој статус...“²²

Та иста констатација, или упозорење, налази се и у извјештају генералног секретара УН о ситуацији у БиХ од 30. маја 1995. године, дакле непосредно пред заштравање стања у сребреничкој зони у јулу те исте године:

¹⁹ Debriefing on Srebrenica, 4 октобар 1995, пар. 2.20, с. 8.

²⁰ Архивска ознака ICTY: оригинални докуменат 1D15-1416; енглески пријевод: 1D26-0121.

²¹ Члан 60, пар. 3.

²² Члан 60, пар. 7.

„Она страна која брани заштићену зону мора да испоштује одређене обавезе да би основни циљ, ради којег је заштићена зона успостављена, могао бити постигнут, а то је заштита цивилног становништва. Неизазвани напади из заштићених зона неускладиви су са тим општим циљем. Задњих мјесеци, снаге [босанске] владе знатно су повећале војну активност у и око заштићених зона...Влада такође држи значајне војне снаге у Сребреници (што је у овом случају прекршај споразума о демилитаризацији)...“²³

Напади и провокације бошњачке војске из зоне, која се налазила под заштитом Уједињених Нација, продужили су се да би, 26. јуна 1995, кулминирали препадом на српско село Вишњицу, којом приликом је било побијено више мјештана а одређена количина имовине је била опљачкана. Та акција довела је до неизбјежног расплета, који је у јулу 1995. године попримио облик одлучне и врло успјешне српске офанзиве. Контекст и узроке те операције Холандски институт за ратна истраживања приказује на овакав начин:

„...[Сребреничка] енклава је у све већој мјери за АБиХ почела да игра улогу ‘заштићеног подручја’, одакле је АБиХ могла да задаје ударе циљевима који су – углавном – били цивилни. Те операције вјероватно су допринијеле чињеници да је крајем јуна ВРС стала на становиште да се то више не може трпјети, након чега су одлучили да интервенишу. Кратко вријеме затим, ВРС је донијела одлуку да енклаву заузме. У вези са тим, [илегални] ‘црни летови’ до Тузле и непрекидно снабдијевање АБиХ у источним енклавама можда су допринијели коначној одлуци да се енклава нападне. У свјетлу свега овога, није изненађујуће да су се Младић и други босански Срби на ово стање непрекидно жалили, али те жалбе обично су остајале без одговора...”²⁴

Напад на сребреничку енклаву: генеза, циљеви, последице.

Услијед систематске злоупотребе заштићене зоне Сребреница за вођење ратних дејстава, енклава је, по међународном праву, до лета 1995. године изгубила право на третман неборбеног подручја. После напада из енклаве на село Вишњица, крајем јуна 1995, српска страна донијела је одлуку да употреби војна средства да би територијални опсег енклаве сузила на подручје града Сребренице и неутралисала војну опасност која је из енклаве пријетила. Био је разрађен и план за постизање тога циља, под називом „Криваја.“

По анализи генерала Радована Радиновића, војног вјештака одбране у предмету *Крстић*, „Криваја“ је била операција ограниченог дејства у предвиђеном периоду трајања од свега четири дана. Оперативна замисао била је да се успостави контрола између Сребренице и Жепе, и на тај начин да се отежа упад снага босанске 28. Дивизије на територију снага Републике Српске и упад формација Другог корпуса муслиманске војске, са сједиштем у Тузли, у централно Подриње. Заузимање енклаве уопште није било

²³ *Bosnia-Herzegovina Report of the Secretary General pursuant to Security Council resolutions 982 (1995) and 987 (1995)*, 30 мај 1995, пар. 36 – 38.

²⁴ *Srebrenica - A Safe Area? Appendix II. - Intelligence and the war in Bosnia 1992 – 1995: The role of the intelligence and security services, Chapter 4, Secret arms supplies and other covert actions*

предвиђено првобитним планом. Главни правац напада био је са југа од Зеленог Јадра, умјесто истовремено са свих страна, што иде у прилог предпоставци да се радило о подухвату ограниченог дејства који је имао као основни циљ што веће територијално раздвајање енклава Сребренице и Жепе, без намјере од самог почетка да Сребреница буде заузета.

По свој прилици, околност која је највише допринијела одлуци да се Сребреница заузме било је скоро потпуно и неочекивано одсуство значајног отпора српским снагама као и нагла концентрација великог дијела становништва у бази УН у Поточарима, што је изазвало врло озбиљну хуманитарну кризу.

Практично не пружање отпора од стране бошњачких оружаних формација у Сребреници представља изузетну загонетну и интересантну чињеницу, из бар два разлога. Прво, док су снаге у енклави располагале са око 5.000 наоружаних бораца, снаге ВРС које су их нападале процјењују се на највише око 1.500. Друго, овако бројно надмоћним снагама браниоца ишла је на руку и конфигурација терена, који је по мишљењу војних стручњака и посматрача био идеалан за одбрану, а врло тежак за нападање.²⁵

Међутим, анализирајући бројне изјаве Бошњака који су се тих дана налазили у сребреничкој енклави могао би се извући закључак да је, без обзира на наведене предности, одустајање од активне одбране енклаве представљало политику бошњачког руководства.²⁶

Ову аномалију у понашању бошњачких снага у енклави, које су до кратког времена пре тога агресивно нападале околна српска насеља, примјетио је и Карлос Мартинс Бранко [Carlos Martins Branco], тада заменик главног оперативног официра Посматрачке мисије УН на терену у Сребреници. Бранко излаже слиједеће гледиште:

„Снаге у окружењу могле су лако да бране енклаву, бар много дуже, да су биле добро предвођене. Али било је згодно да се допусти да енклава падне на овакав начин. Пошто је то у сваком случају морало да се догоди, било је пожељно да то буде на начин који би био најкориснији...Циљани пад енклаве личи на оркестрирани макијавелистички догађај најгоре врсте, али чињеница јесте да је сарајевска влада из тога имала да добије много, као што се и показало.“²⁷

Слично становиште заузима и командант Унпрофора, генерал Моријон, који се о зачуђујућој лакоћи са којом је Сребреница пала у свом сведочењу пред одбором француског парламента, који је испитивао предметне догађаје, изјашњава овако:

²⁵ Такво је, на пример, мишљење члана посматрачке мисије УН, Мајора П. Х. Д. Рајта [Wright] у његовом сумарном извештају о паду енклаве „Postscript to Srebrenica”, од 26 јула 1995, пар. 5. Архивска ознака ICTY: R0050422.

²⁶ Видети „Сребреница: деконструкција једног виртуелног геноцида“, С. Каргановић и Љ. Симић (Београд 2010), с. 27.

²⁷ <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=731>

„Био сам убијећен да је Сребреница била жртва вишег интереса, државног разлога, *raison d'État*, али,“ додаје исти генерал, „тај виши интерес налазио се у Сарајеву и у Њујорку, свакако не у Паризу.“²⁸

Као непосредна последица пада енклаве (на страну питање зашто се то тако неочекивано лако догодило) становништво се подијелило у двије велике групе. Једна група, која је бројала око 20.000²⁹ и која се састојала углавном од жена, дјеце и борбено неспособних мушкараца старијег узраста, сконцентрисала се 11. јула 1995 године у бази холандског батаљона УН у Поточарима. Друга велика група, која се процјењује на између 10.000 и 15.000 дјелимично наоружаних мушкараца,³⁰ окупила се у од прилике исто вријеме у селу Шушњари, спремна да преко планинског терена пође у пробој према Тузли, око 60 км према сјеверозападу.

Дванаестог и тринаестог јула, српске снаге су омогућиле евакуацију аутобусима око 20.000 жена, дјеце и остарелих лица из сребреничке енклаве на територију под муслиманском контролом, преко Кладња. Претресно вијеће у предмету *Крстић* прихватило је да је то била „...дисциплинована и уредна операција, и да је Крстић посебно наредио да се цивилима босанским Муслиманима који се присилно премјештају не смије ништа лоше десити.“³¹

Када је ријеч о насиљу и кршењу људских права што је услиједило непосредно последије заузимања Сребреничке енклаве од стране снага ВРС, искази већине домаћих свједока, које је тужилаштво Хашког трибунала изводило у предметима везаним за Сребреницу, и великог броја страних посматрача који су накнадно саопштавали своје сјећање на исте догађаје, упадљиво се разликују у многим битним аспектима. Мада страни посматрачи не негирају да је на српској страни било злочина и спорадичних поступака који су представљали кршење међународног ратног права³², њихови извјештаји о томе не садрже ни довољно бројне ни подједнако драматичне податке као што би се могло очекивати с обзиром на тешке оптужбе противничке стране. Неколико исказа страних актера који су се налазили на лицу мјеста у вријеме када су се одвијали критични догађаји илустроваће ову дисонантну појаву.

Свједочанство холандског официра и лекара холандског батаљона, А. Шутена [А. А. Schouten] од посебног је интереса за процену ових догађаја. У критичном периоду, он је био на осјетљивом положају и на лицу мјеста, у бази у Поточарима и у болници у Братунцу. Непосредно затим, 27. јула

²⁸ Тужилац против Милошевића, с. 32.029.

²⁹ Ова цифра прихваћена је у интерном документу бошњачких војних снага, „Пад Сребренице,“ од 28. августа 1995, који је био намењен Генералштабу АБиХ и Управи бјезбедности у Сарајеву, с. 4. Архивска ознака ICTY: 01854533.

³⁰ По мишљењу војног вештака тужилаштва у предмету Крстић, Ричарда Батлера [Richard Butler], Стручни налаз од 1. новембра 2002, пар. 3.21. О мешовитој природи колоне, и њеном статусу као легитимног војног циља, овај вештак се изјаснио током сведочења у предмету Тужилац против Поповића, Транскрипт, с. 20.244, редови 19-25, и с. 20.245, ред 1.

³¹ Другостепена пресуда, Тужилац против Крстића, пар. 239.

³² За приказ примећених злочина и приказа српске стране, видети “Debriefing on Srebrenica”, (Assen, 4 октобар 1995), четврто поглавље. Архивска ознака ICTY: 00349914.

1995 године, док су му утисци још били свјежи и док никакви спољашњи утицаји још нису могли да обликују његов исказ, он је амстердамском листу *Het Parool* дао изјаву о стварима које је у Сребреници видео и доживјео. Ово су главни дијелови тог чланка:

Као припадник холандских оружаних снага, (А. Шутен) био је у Братунцу, али он није видео ништа од наведеног масакра мушкараца босанских Муслимана.

„Било је вијести о десет хиљада Муслимана, које су Срби затворили на фудбалском игралишту. Ово ме чуди. У Братунцу ја нисам видео никакав стадион. Да ли можете да повјерујете да би у селу од пет хиљада становника могао да буде стадион који прима десет хиљада особа?“

Касније, треба да су у Братунцу била стрелјања на једном игралишту и у школи. Само прошле седмице, у понедељак, треба да је од стране Срба било побијено 1,600 људи. Холанђанин лекар из холандског батаљона каже да он ништа од тога није видео: „Сви о томе причају, али нико не нуди чврсте доказе.“

После пада Сребренице, Срби су Шутена послали са тешко повријеђеним муслиманским војницима у братуначку болницу. Он каже да њему Срби нису правили никакве сметње. Ако је било убијања од стране Срба, то је било добро чувана тајна. „Ја зато у то уопште не вјерујем. Након пада Сребренице, 13 јула, стигао сам у Братунац и остао сам тамо осам дана. За то вријеме могао сам ићи куда сам жељео. Била ми је указана свака помоћ, нигдје ме нису заустављали.“

„Поред тога, није могуће превозити десет хиљада људи а да то нико не примјети. За то је потребно барем двјеста аутобуса, што би створило огромну колону. И они би требало да прођу поред нас, а да их холандски војници не примјете.“³³

Из низа сличних примјера, могао би се навести још један. Он се односи на докуменат Уједињених Нација сачињен 24. јула 1995. године, дакле у непосредним временским оквирима сребреничких догађаја.³⁴ Докуменат носи ознаку Хашког трибунала, R 002 1272. Његов званични назив је: *Debrief of UNMOS from the Srebrenica enclave*. Његова садржина је разговор после догађаја (*debriefing*) са три војна посматрача снага УН у енклави Сребреница, по једним из Холандије, Гане и Кеније. У пар. 2 документа стоји да су се опсервације сва три сведока у толикој мери подударале да је њихов практично једногласан исказ омогућио састављање јединственог извјештаја о паду енклаве и о догађајима који су непосредно након тога услиједили. У пар. 28 овог документа, поменуто дисонанса између две врсте описа сличних догађаја опет се изразито читује:

„28. Међу избјеглицама није било наоружаних људи. Кружиле су гласине да су они покушавали да изврше пробој преко троугла Бандера и између посматрачких пунктова М и Н, према Тузли. Било је наговјештаја о њиховој намјери да поведу са собом таоце из редова ВРС док се пробијају. Припадници УН били су са избјеглицама 24 часова дневно, али они нису примјетили ништа у вези дојава да

³³ *Het Parool* (Amsterdam), 27 јули 1995: Arts: 'Geen bewijs genocide'

³⁴ Архивска ознака ICTY: R002 1272.

је било убијања војноспособних мушкараца. Могли су се чути појединачни хици, али није било ничега што би указивало да се ту радило о погубљењима. Једна група холандских војника изјавила је да су прве вечери, када су мушкарци били одвођени, видјели да је деветоро људи било одведено иза једне зграде и да су се затим чули хици, а да се ти људи нису вратили. Међутим, након спроведене истраге, није било тијела нити икаквих знакова да је било извршено погубљење.“

Постојање спискова осумњичених ратних злочинаца из енклаве, које су припадници српских снага користили приликом испитивања ратних заробљеника,³⁵ додатно указује на то да са српске стране није постојала претходна намера неселективног третмана бошњачких заробљеника. Замјеник команданта холандског батаљона, мајор Роберт Франкен, који се све време током заузимања Сребренице и догађаја који су услиједили налазио у центру збивања, потврђује да је раздвајање мушкараца између 16 и 60 година старости био један од захтева генерала Младића у циљу провјере да ли се међу њима налазе осумњичени ратни злочинци, а то – по схватању холандског мајора – под таквим околностима представља „нормалну процедуру“, којој се нема шта приговорити.³⁶

Поред овога, постоји још неколико околности које упућују на закључак да је, у широким оквирима онога што је било могуће, с обзиром на локалне страсти које је распламсавало сјећање на претходне злочине које су починиле наоружане формације из енклаве, српска страна ову операцију спровела са високим степеном професионалности и поштовања ратних и хуманитарних норми. Сама евакуација неборбеног становништва из Поточара представља крупну препреку олаком усвајању тезе да је намера српских снага било елиминисање бошњачког становништва као таквог. Чак је и другостепено веће ИСТУ, које је потврдило осуђујућу пресуду генералу Радиславу Крстићу, било принуђено да призна одређену утемељеност аргументу Крстићеве одбране да одвођење на сигурно – за разлику од убијања – сребреничких жена и деце није у складу са неселективним приступом који карактерише случајеве геноцида. Коментар већа на то гласи:

„Могло би се рећи да став одбране [да није постојала намјера да се бошњачка заједница неселективно уништи] произилази логично из одлуке снага босанских Срба да премјесте жене, децу и старе људе под својим надзором на друга подручја.“³⁷

Други фактор који говори у прилог тези да кршење хуманитарних и ратних норми, мада несумњиво присутно, није било доминантна карактеристика третмана бошњачких ратних заробљеника је чињеница,

³⁵ Архивска ознака ИСТУ: 00678851 (српски); 00799571 (енглески превод).

³⁶ Сведочење мајора Р. А. Франкена, Тужилац против Крстића, 4. април 2000, с. 2037, редови 18-25.

³⁷ Другостепена пресуда, Тужилац против Крстића, пар. 30 и 31. Не обраћајући пажњу на правно начело *in dubio pro reo*, у даљем резонувању веће преко овога прелази и усваја сасвим другачије објашњење за исте догађаје, које је штетно по оптуженог.

коју чак и првостепено веће у предмету *Крстић* признаје, да је одређени број заробљених рањених припадника Армије БиХ из заузете сребреничке енклаве био медицински збринут у српским болницама.³⁸

Најзад, архива ИСТУ садржи бројне изјаве преживелих становника сребреничке енклаве, војних и цивилних лица, које потврђују да су сви они у периоду од 12. до 19. јула 1995. након заробљавања били у већој или мањој мери прописно процесуирани, да им је у многим случајевима када је то било потребно била указана медицинска помоћ и да им је било омогућено да се региструју код Међународног Црвеног крста.³⁹

Као посљедица ове војне операције коју су снаге ВРС предузеле у јулу 1995. године и начина како је дошло до практичне предаје енклаве, бошњачко становништво је претрпело знатне људске губитке. Обим тих губитака и даље је тачно непознат и предмет је даљег истраживања. Али неспорно је да се у смислу међународног ратног и хуманитарног права ти губици морају сврстати у две категорије које су различите, са различитим импликацијама у односу на питање кривичне одговорности.

У првој категорији, налазе се припадници мијешане војноцивилне колоне 28. Дивизије Армије БиХ која се касно у ноћ 11. на 12, јули 1995. године окупила у селу Шушњари, на сјеверозападу енклаве, и одатле упутила у пробој према бошњачкој територији у Тузли. Није спорно да је та колона представљала легитиман војни циљ.⁴⁰ Такође није спорно да је ВРС, у оквиру легитимних борбених дјелатности, тој колони поставила неколико засједа и да ју је на појединим тачкама подвргавала дејству својих артиљеријских и других оруђа.⁴¹ Својевремени главни истражитељ Хашког тужилаштва, Жан-Рене Руез [Jean-Rene Ruez], прихвата да су ти борбени судари имали сљедеће посљедице:

«Значајан број [Муслимана] били су убијени у борбама. Зворничка бригада је организовала засједе и тада је имала највећи број губитака током целог рата. Многи су погинули док су пролазили кроз минска поља. Непознати број вјероватно је извршио самоубиство...не искључујем да су неки пуцали у оне који су се жељели предати.»⁴²

Колики је тај «значајан број» на који алудира Руез, питање је на које у овом тренутку није могуће дати прецизан одговор. Али то питање је од огромног значаја за правилно сагледавање кривичне одговорности у вези са догађајима који су уследили после пада енклаве Сребренице 11. јула 1995.

³⁸ Првостепена пресуда, Тужилац против Крстића, пар. 86.

³⁹ За детаљан приказ овог материјала, видети: Видети „Сребреница: деконструкција једног виртуелног геноцида“, С. Каргановић и Љ. Симић (Београд 2010), с. 91 – 98.

⁴⁰ Видети сведочење војног вештака Тужилаштва, Ричарда Батлера, у предмету Поповић и остали, 23. јануара 2008, с. 20.245, редови 14 – 23.

⁴¹ Видети, на пример, Тужилац против Крстића, пар. 62 и 65.

⁴² Интервју у листу Монитор (Црна Гора), 19. април 2001. Архивска ознака ИСТУ: 06038342.

године. Сабирање губитака које је мијешана колона 28. дивизије претрпјела у легитимним борбеним дејствима током повлачења под оружјем са људским губицима који су настали по савим различитој основи, као посљедица масакра ратних заробљеника, и то на потпуно различитим локацијама ширег подручја Сребренице, није правилан приступ. То не представља допринос правном и моралном разјашњавању сребреничког питања.

Попуно задовољавајућа прецизност у процени висине ових легитимних губитака вјероватно неће бити постигнута никад. Међутим, постоје процјене које су компетентне и које се не би смјеле занемарити. Војни вјештак Хашког тужилаштва, Ричард Батлер, изнио је у вези са овим цифру за коју каже да би се могла «разборито предпоставити», од «између 1.000 и 2.000 Муслимана.»⁴³ У извјештају Унпрофора, Сјевероисточни сектор Тузла, од 17. јула 1995, стоји да је «до три хиљаде страдало успут, углавном од мина и у сукобима са ВРС.»⁴⁴ У дневном извјештају о стању Посматрачке мисије УН, такође од 17. јула 1995, сматра се да је «у пробоју пошло 12.000 до 15.000 људи, од којих је око 3.000 било наоружано. Процјењује се да је 3.000 настрадало од минских поља, снајпера и заседа које је постављала ВРС.»⁴⁵

Најзад, по свједочењу генерала Армије БиХ Енвера Хаџихасановића у предмету генерала Крстића пред МКТБЈ 6. априла 2001. године, «са сигурношћу би се могло рећи да је 2.628 припадника 28. Дивизије, војника и командног особља, погинуло.»⁴⁶

Поред висине губитака колоне, поставља се и питање колико је ратних заробљеника у овом периоду могло бити погубљено.

Једина материјална основа за доношење закључака о овој, као и о претходној, категорији људских губитака на бошњачкој страни су резултати форензичких испитивања масовних гробница, на разним локалитетима, везаних за догађаје у Сребреници у предметном периоду. Форензички тимови Хашког тужилаштва ексхумирали су и обрађивали те локалитете од 1996. до 2001. године. Резултати њихових истраживања били су предочени као доказни материјал тужилаштва у предметима *Крстић* и *Поповић* и остали, пред ICTY. Када су форензички тимови Тужилаштва престали са радом, имали су обрађених укупно 3,568 „случајева.“

Независном критичком анализом тог материјала, дошло се до увида да на начин како је суду и широј јавности представљен тај форензички

⁴³ Поповић и остали, Транскрипт, с. 20.251, редови 12 – 14. Свједочећи пред Судом БиХ 19. септембра 2011. Батлер је своју процјену по овом питању подигао на између 2.000 и 4.000 погинулих.

⁴⁴ Архивска ознака ICTY: R0433426.

⁴⁵ Архивска ознака ICTY: R0038740.

⁴⁶ *Prosecutor v. Krstić* [ICTY], с. 9532, редови 19 – 21.

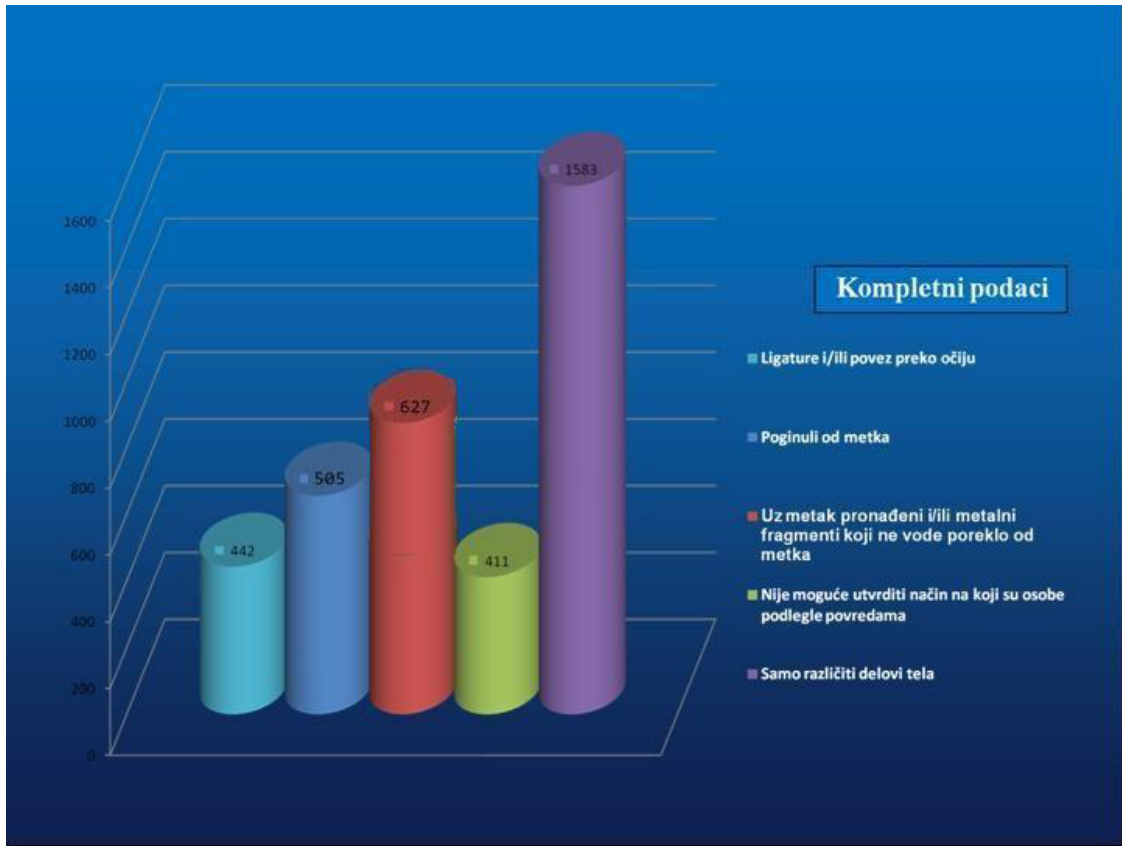
доказни материјал Хашког тужилаштва он наводи на погријешне закључке у бар два кључна аспекта.

Прво, испоставило се да један „случај“ не значи једно тијело, и да се 1.583 од наведених „случајева“ састоји из само једне или малог броја костију на основу чега је немогуће извучити форензички значајне закључке било какве врсте. Заправо, у 92.4 одсто од таквих „случајева“ и судско-медицински стручњаци Трибунала у својим аутопсијским извјештајима наводе да се узрок смрти, категорија која је кључна за импутирање кривичне одговорности, не може утврдити. Самим тим, скоро половина од тих аутопсијских извјештаја у кривичноправном смислу нема никакву сврху.

Друго, имплицитно неговани утисак да резултати форензичких истраживања масовних гробница приказују једнозначну слику рањавања, која је конзистентна са стрељањем, показао се као потпуно нетачан. Заправо, када су аутопсијски извјештаји били подвргнути брижљивој анализи која се базирала на концепту обрасца рањавања, појавила се вишеслојна слика, која се састоји од најмање пет категорија, о начину како су укопане особе могле настрадати. Суштина те слике је у томе да су у 627 случајева уз посмртне остатке били пронађени метални фрагменти који воде поријекло од артиљеријских пројектила или мина, а не од метка, што искључује могућност стрељања. У 442 случаја, пронађени су повези и/или лигатуре, што са великим степеном вероватноће указује да особа јесте била стрељана. Најзад, у 505 случајева образац рањавања указује на дејство метка, што у многим од тих случајева такође отвара могућност стријељања, мада у неким то начелно не искључује ни могућност погибије у борбеним дејствима.

Слиједи графикон где су ти подаци приказани:

Прилог 2: Сумарни подаци по категоријама и образцу рањавања

Аутор истраживања и табеле: др Љубиша Симић

Очигледно је да присуство великог броја дезартикулисаних костију или фрагмената људског тијела, који су у скоро половини форензичких извјештаја Хашког тужилаштва уздигнути на статус «случајева», отежава формирање поуздане слике о томе колико се укупно тијела налази сахрањено у масовним гробницама које су везане за Сребреницу. Да би се то питање ријешило на научно утемељен начин, обављена је контролна анализа форензичких извјештаја тако што су пребројане све бутне кости које се налазе у масовним гробницама. Разлог за такав поступак јесте то што су бутне кости изузетно чврст и отпоран дио људског костура, а поред тога веома информативан у форензичком смислу.

Овим истраживањем дошло се до закључка да се на 13 локалитета које су ексхумирали форензички стручњаци Хашког трибунала налази 1.919 десних и 1.923 левих бутних костију. То значи да је тамо сахрањено укупно нешто испод 2.000 особа, и – као што је приказано на Табели 2. – да су међу њима заступљени разни могући узроци смрти. Резултати испитивања броја сахрањених лица на основу пронађених бутних костију, по свакој масовној гробници посебно и на крају укупно, приказани су на табели која слиједи:

Табела 3: Контролна анализа на основу броја бутних костију

Масовне гробнице	Десна бутна кост	Лијева бутна кост	Фрагмент кости
Липље	131	131	4
Равнице	221	224	1
Глогова	275	273	2
Чанчари цеста	233	240	3
Козлук	318	315	0
Хоџићи цеста	155	156	2
Церска	146	146	0
Нова Касаба	56	56	0
Лажете	110	110	0
Пилица	115	115	0
Зелени Јадар	116	113	1
Брана	31	32	15
Коњевић Поље	12	12	0
Укупан број бутних костију	1919	1923	28

Аутор истраживања и табеле: др Љубиша Симић

Степен непрецизности која влада у овом врло важном дијелу истраживања сребреничких догађаја види се и из пресуда вијећа Хашког трибунала у предметима *Крстић* и *Поповић* и *остали*, која су се бавила бројем пострадалих.

У предмету *Крстић*, на примјер, мада претресно вијеће закључује да након заузимања Сребренице «скоро сви убијени на мјестима погубљења били су мушкарци босански Муслимани и да их је било стријељано до

7.000-8.000»,⁴⁷ вијеће уопште не тврди да су му пре доношења наведеног закључка били предочени докази о проналажењу 7.000 до 8.000 тијела са обрасцом рањавања који би указивао на погубљење. Умјесто тога, вијеће тврди да је према „конзервативној“ процени стручњака, у ексхумираним гробницама требало бити најмање 2.028 тијела.⁴⁸ Вијеће ни те стручњаке ни њихову методологију не идентификује. Вијеће такође признаје⁴⁹ да је врло мало повеза за очи и руке било извађено из гробница у подручју Нове Касабе и Коњевић Поља, а то су била подручја јаким борбеним дејствима. Вијеће такође „не искључује могућност“ да одређени број тијела из гробница на којима је била извршена обдукција припада мушкарцима убијеним у борби⁵⁰. Међутим, вијеће упрос свему томе не предузима правно исправан корак, а то је да покуша да утврди број жртава борбених дејстава да би они затим били изузети из броја жртава ратног злочина. Суочено с драстичним недостатком ексхумираних тијела, што умањује убједљивост претходно донетог закључка о „7.000-8.000“ стрељаних особа, Крстићево вијеће тежиште своје анализе пребацује на „прелиминарна испитивања која је спровело Тужилаштво“ према којима се „очекује“ да ће након што се отвори још 18 додатних неексхумираних и вјероватних гробница „укупан број нађених тијела везаних за Сребреницу значајно пораста.“⁵¹ Коначно, у фусноти 166 њихове пресуде вијеће без критичких коментара прима на знање оцјену тужилаштва из 2000. године да „испитане, али још неексхумиране гробнице“ садрже 2.571 тијела и да је зато „укупан број тијела откривених у масовним гробницама 4.805.“ Није прецизно наведено да ли се ово односи на стварна тијела или само на „случајеве“, али је у овом тренутку то небитно.

Очито је да је од 2000. године, када су направљене ове процене, до данас прошло десет година али да још нема сазнања о тих „откривених“ 4.805 наводно убијених особа. Ово сугерише да је вијеће у предмету Крстић један од својих најважнијих материјалних закључака извело не на основу претходно утврђених чињеница, него на основу прогнозе.

Када је ријеч о овом питању, недавна пресуда једног другог вијећа ИСТУ, у предмету *Поповић и остали*⁵², такође илуструје тешкоће са којима се судски органи сусрећу у настојању да ове чињенице утврде. Ту стоји:

«На основу доказа, вијеће стаје на становиште да је најмање 5.336 идентификованих особа било погубљено након пада Сребренице. Међутим, с

⁴⁷ Првостепена пресуда, Тужилаштво против Крстића, пар. 487.

⁴⁸ Првостепена пресуда, Тужилаштво против Крстића, пар. 80.

⁴⁹ Првостепена пресуда, Тужилаштво против Крстића, пар. 76.

⁵⁰ Првостепена пресуда, Тужилаштво против Крстића, пар. 77.

⁵¹ Првостепена пресуда, Тужилаштво против Крстића, пар. 80.

⁵² 10. јуна 2010. године.

обзиром на то да предочени докази нису свеобухватни, претресно вијеће је убијеђено да ће се број идентификованих особа повећати. Претресно вијеће стога сматра да би број особа убијених током погубљења после пада Сребренице могао бити и до 7.826.»⁵³

У очигледном настојању да заобиђе статистички мањак у броју погубљених, ако се то посматра у функцији доказивања цифре од 7.000 до 8.000 стријељаних, вијеће у овом предмету усваја једну методолошку новину – ДНК анализу – као средство за утврђивање броја жртава, намјесто технике коју практикује класична форензика.⁵⁴ Међутим, није извјесно колико је примјена ове методологије од помоћи вијећу за извођење онаквих закључака какви су му потребни.

Прије свега, мада вијеће тврди да је најмање 5.336 особа идентификовано, оно ни у диспозитиву пресуде, нити у прилогу, не приказује њихов поименични списак.⁵⁵ Али, још битније од тога, можда у настојању да се што брже приближи максималистичкој процени жртава, вијеће заузима став да су све те особе, без обзира на њихов наводни број, «биле погубљене након пада Сребренице.» Ово је немогућа констатација, ако се ослања на могућности које пружа технологија ДНК, зато што претпоставља нешто што процедура ДНК не може да постигне. ДНК служи за реасоцијацију дијелова истог тијела и за повезивање посмртних остатака мртве особе са биолошким узорком живог крвног сродника да би се олакшала идентификација покојника. Међутим, супротно од тврдње вијећа, и за разлику од класичне форензичке анализе чији су резултати, у овом случају, изложени напријед, ДНК процедура не пружа никакве информације о времену и начину смрти. Самим тим, без додатних индиција није могуће закључити да су те особе настрадале после пада Сребренице, а најмање да су били погубљени, за разлику од неког другог узрока смрти.

Најзад, овдје се примјећује и једна важна паралела са начином закључивања вијећа у предмету *Крстић* која не улива повјерење у постојање стварних доказа за онолики број жртава колико се тврди да их је било. Наиме, као што је у предмету *Крстић* вијеће прогнозирано (неуспешно, како се испоставило) да ће бити откривено још неколико хиљада лешева, на сличан начин вијеће у предмету *Поповић и остали* изражава увјерење да би, поред 5.336 лица на необјављеном и непровјерљивом списку „идентификованих“ жртава, могло бити пронађено и „идентификовано“ укупно 7.826 особа. Разматрање базе злочина на основу хипотетичких жртава, најблаже речено, представља крајње необичан прилаз утврђивању чињеница и фиксирању кривичне одговорности.

⁵³ Првостепена пресуда, Тужилац против Поповића и осталих, пар. 793. и 837. Такође фуснота 2862.

⁵⁴ Првостепена пресуда, Тужилац против Поповића и осталих, пар. 638 et passim.

⁵⁵ Такав списак је неопходан да би се провјерило, пре свега, да ли су те особе икада постојале; ако јесу, да ли су заиста мртве; и ако јесу мртве, да ли је њихова смрт у било каквој вези са стрељањем ратних заробљеника у Сребреници у јулу 1995. године.

У првостепеној пресуди генералу Толимиру, трећем значајном покушају Хашког Трибунала да компетентно утврди број стријељаних жртава Сребренице, тај број износи 4.970, ако то питање разматрамо у вези са релевантним тачкама оптужнице, или 5.749 ако дијапазон разматрања проширимо да обухвати све за које веће тврди да су били погубљени, што укључује лица чије се убиство не помиње у оптужници. Разматрајући ове задње процјене, које супротно узлазној путањи у предмету *Поповић* број жртава спуштају за око трећину, треба истакнути следјећи моменат. Веће испољава велику обазривост, када су цифре у питању, да у редуковању ипак не оде исувише далеко, исувише нагло, што се огледа у двије табеле које доноси у пресуди са прорачунима жртава, у пар. 570 и 596. У првој табели наводи се број од 4.970 жртава према тачкама 22.1–22.4 из оптужнице. Међутим, на табели у пар. 596 појављује се друга и нешто већа цифра од укупно 5.749 „Муслимана које су убиле српске снаге“, од којих неколико стотина уопште није везано ни за једну од тачака наведених у оптужници.

Непрецизност и неусаглашеност разних већа Хашког Трибунала након петнаестогодишњег рада, у настојању да приближно поуздано утврде стварни број жртава Сребренице, у најмању руку упућује на закључак да би се према првобитној предпоставци о стријељању, по кратком поступку, око 8.000 ратних заробљеника требало односити са највећом скепсом.

Преглед расположивих увида и података о догађајима у Сребреници и око ње остао би непотпун без изношења неких статистичких чињеница које су битне за сагледавање како квантитативног, тако и квалитативног, аспекта ове теме. То је укупна процјена људских губитака. Мада је у обје посебне категорије – страдали у борбеним дејствима и убијени стријељањем – број жртава врло тешко, а можда и немогуће, тачно установити, на основу релативно поузданих података јесте могуће успоставити радне параметре колико их је укупно могло бити.

Неколико разних извора сагласни су у томе да је почетком јула 1995. године у енклави Сребреница живјело око 40,000 особа. Претресно вијеће у предмету *Крстић* је тако закључило,⁵⁶ а на сличном становишту стоје холандске војне власти чији контингент се налазио у заштићеној зони у оквиру мисије УН за одржавање мира,⁵⁷ представник посматрачке мисије УН у сребреничкој енклави,⁵⁸ као и Јакуши Акаши, специјални изасланик УН за Босну.⁵⁹

Ова цифра постаје врло значајна када се разматра у вези са статистичким подацима о броју становника Сребренице који јесу успјели да

⁵⁶ Првостепена пресуда, Тужилац против Крстића, пар. 15 и 37.

⁵⁷ Debriefing on Srebrenica, 4 октобар 1995, пар. 2.33. Архивска ознака ICTY: 00349926.

⁵⁸ Postscript to Srebrenica, 26. јул 1995, пар. 8. Архивска ознака ICTY: R0050422.

⁵⁹ Cable from Akashi, Situation in Tuzla and Srebrenica, 15. јул 1995. Архивска ознака ICTY: 1D19-1603.

пређу на територију под бошњачком контролом у Тузли и који су тамо после пада енклаве били евидентирани. Информације о томе имамо од Свјетске здравствене организације [WHO] и од Уједињених Нација. Обје установе бавиле су се збрињавањем избјеглица и расељених лица. Увидом у њихову документацију може се пратити пристизање лица из обје категорије, а то су углавном жене, дјеца и старији који су аутобусима евакуисани из Поточара 12. и 13. јула, и припадници колоне 28. Дивизије који су се из енклаве преко планина успјешно пробали на подручје Тузле.

Подаци WHO под датумом од 29. јула 1995. говоре да је тог дана на подручју Тузле било регистровано 34,341 избјеглица из енклаве Сребреница.⁶⁰ У извјештају Команде сјевероисточног сектора снага УН о бројном стању сребреничких избјеглица неколико дана касније, 4. августа 1995, наводи се цифра од 35,632.⁶¹

То значи да на бошњачкој страни укупан број људских губитака који би се могли везати за догађаје у Сребреници и око ње у јулу 1995. године не прелази око 4.500. При том, мора се имати у виду постојање два различита узрока смрти: од борбених дејстава и од погубљења. Ова цифра укупних губитака обухвата обје категорије.

Закључак.

У трагичним догађајима током рата између 1992. и 1995. на подручју Сребренице тешко су страдали припадници обје главне заједнице, Бошњаци и Срби. Њихово страдање представља јединствену моралну а великим делом и форензичку цјелину. Свако разбијање тих догађаја на мање цјелине које би биле истргнуте из општег контекста отежава разумијевање појединости и позадине тих догађаја.

Само емпиријски и контекстуалан приступ, лишен сваке политичке димензије, може да допринесе откривању истине, што би затим послужило као темељ за узајамно сагледавање одговорности и за миран суживот двију заједница које вијековима дијеле тај простор.

Питање Сребренице не може се сузити на догађаје у једној седмици нити се може проучавати ако се закључци до којих се мора доћи прописују унапријед. Умјесто политички наметнутих правних фикција, обијема заједницама које живе у Сребреници неопходна је – истина. Да би се до ње дошло, потребно је још много упорног и надасве поштеног истраживања.

⁶⁰ Архивска ознака ICTY: 3D41-0030.

⁶¹ Архивска ознака ICTY: 3D41-0464.